

KULTURHISTORISK
MUSEUM
UNIVERSITETET
I OSLO

Gårds-/ bruksnavn Berge	G.nr./ b.nr. 101 (bnr usikkert da anlegget er demmet ned)
Kommune Vang	Fylke Oppland
Saksnavn	Kulturminnetype
Saksnummer (KHM) 2018/6913	Prosjektkode
Grunneier, adresse	Tiltakshaver Statens vegvesen
Tidsrom for utgravning	UTM-koordinater/ Kartdatum
A-nr.	C.nr.
ID nr. (Askeladden) 31604	Negativnr. (KHM)
Rapport ved: Jan Henning Larsen	Dato: 6. juni 2018
Saksbehandler:	Prosjektleder:

Bakgrunn

Siden Hauge foretok sine undersøkelser, er det gjort mange utgravninger av jernvinneanlegg og kullgroper i Valdres, og disse er knyttet er hovedsakelig fra middelalderen. Av anlegg fra eldre jernalder er det bare datert ett, hvor det ble tatt ut prøver i 1991.

Denne våren var det spesielle forhold under snøsmeltingen. Det var sol og vind og forholdsvis kaldt slik at snøen fordampet, og det ble lite vann i de regulerte kraftmagasinene, slik det også er i 2018.

En maidag kom jeg i forbindelse med andre oppdrag kjørende seterveien på vestsiden av Øyangen fra Vestre Slidre over Uvildsete til Beito. Vannet var lavt, og på Stølsbakke i Vang fikk jeg øye på en utvasket morenehaug som var helt brun, noe som vanskelig kunne være annet enn slagg. Fra tidligere visste jeg at det var funnet mye slagg langs strendene av Øyangen, blant annet fra Harald Jacobsens registreringer ved utløpsosen.

Jeg bega meg nedover i bjerkelia, og anstrengelsen var kronet med hell. Ved kraft-regulering kan fornminnene ofte bli sterkt skadet, for eksempel ved at isen legger seg ned på fornminnet under nedtapping av magasinet. Om våren kan isen skli, og en slagghaug kan bli spredt utover et stort område.

Anlegget

I dette tilfellet hadde vannet vasket av torv og løsmasser, og jernvinneanlegget lå der med ovn, slagghaug, veggvoll og stolpehull.. Imidlertid er viktige jordlag som kunne fortelle om aktiviteten vasket bort. Det viste seg at under det øverste laget med grus og stein var det bevart organisk materiale. Det var klart at dette var et viktig supplement til det materialet vi hadde fra Dokka-undersøkelsene 1986-1989.

Med bistand av forsker May-Liss Bøe Sollund lyktes det noen dager etter å få laget en skisse over anlegget og tatt ut prøver til C14-datering før det igjen forsvant under vann. Vi hadde ikke annet enn et par målbånd og tommestokker til disposisjon. Heller ikke hadde vi utstyr til innmåling eller egnet kartmateriale, og den avmeking som er foretatt er gjort på kontoret i ettertid. Korrekt innmåling er foretatt av Oppland fylkeskommune (rapport v/ Irene Skauen Sandodden 2. februar 2018).

Anlegget ved Øyangen hadde én ovn som var godt bevart, bortsett fra at leirforingen til sjakten ikke var bevart; noe som sikkert hadde sammenheng med utvasking og frostsprengning ved reguleringen, slik tilfellet er i regulerte vann. Indre diameter på slaggrupa var 1,2 m. Utenfor lå fire sirkler med stein, slik at ytre diameter var 2,1 m.

På sør- og østsiden av ovnen var det en 2,5 m bred voll av grus og stein, kanskje har den hatt sammenheng med en bygning. Sør for ovnen og mellom den og vollen lå det en steinpakning, 2,5 x 2 m, kanskje kan den ha vært en arbeidsplattform av et eller annet slag. En steinpakning av samme størrelse fantes også nord for ovnen.

Sørvest for ovnen lå det en stein med avskalninger; helst har nok har dette vært en amboltstein hvor glødende jern er banket for å få ut slagget.

Nordligst på anlegget var det fire steinskodde stolpehull, og de har sikkert båret et tak, men noen komplett tuft dannet de ikke slik tilfellet også var på DR 222 i Dokkfløy. Selv om dette anlegget var urørt, var det ikke komplette bygninger.

Over stolpehullene lå det noe malmholdig masser, så kanskje har det vært lagerhus for råmaterialer, eller kanskje det har vært til innkvartering.

Store slaggmengder lå rundt i hele området, særlig mot øst, blant annet store slaggblokker, og ovnen må ha vært brukt mange ganger. Kanskje kan det ha vært 50 tonn slag ut fra et grovt anslag.

Av oppsittere på Stølsbakke fikk jeg opplyst at anlegget ble kalt «Jernverket», og at det var sjeldent at det lå over vann.

Analyser

Det ble tatt ut to kullprøver for datering; den ene ble tatt ut 0,1 m dypt i ovnen, mens den andre ble tatt ut 0,2 m dypt i slagghaugen i urørte lag.

Av prøven fra ovnen ble alle de 20 analyserte trekullfragmentene bestemt til å være av furu, og prøven ble ved måling på Laboratoriet for radiologisk datering i Trondheim datert til 1845+/-105 BP, kalibrert alder AD60-320 e.Kr. I prøven fra slagghaugen var det 19 fragmenter av furu og 1 av bjerk, mens prøven ble målt til 1830+/-70 (T-10268), kalibrert alder AD85-250. Prøvene viste god samtidighet og antyder en betydelig virksomhet her omkring 200 e.Kr., altså overgangen mellom eldre og yngre romertid.

Vurdering

Anlegget hadde mange spennende strukturer. Kartavmerkningen og oppmålingen som ble gjort, er omtrentlig og beskrivelsen er summarisk. Jeg hadde håpet at jeg en dag kan finne anlegget over vann, slik at jeg kan få gjort grundigere studier av det. Så langt er dette det eneste anlegget utenfor Dokkfløy fra eldre jernalder på Østlandet hvor vi vet noe om selve utformingen av anlegget og ikke bare alder og slaggtipe.

Anlegget er publisert i Larsen 2000: 2009 og 2013. Her finnes også rentegnet skisse over anlegget.

LITTERATUR.

Sandodden, Irene Skauen 2018: Befaringsrapport - jernvinneanlegg og kullgroper påvist på vestsiden av Øyangen, Vang kommune og 23/1, 23/16, 23/8, 23/11 i Vestre Slidre. Oppland fylkeskommune..

Lasen, Jan Henning 2000: *Den eldste jernvinna i Valdres*. Årbok for Valdres 2000. Leira 2000, s. 38-50.

Larsen, Jan Henning 2009: *Jernvinneundersøkelser*. Faglig program. Bind 2. Varia 78. Kulturhistorisk museum, Fornminneseksjonen. Oslo..

Larsen, Jan Henning 2010: *Jernvinna i Valdres*. Jernvinne og smiing i Valdres, s. 4-35. Valdres natur og kultur

VEDLEGG

1.1 ANALYSERESULTATER

1.2 ARKIVERT ORIGINALDOKUMENTASJON

R a p p o r t

13. november 1991 mottatt 3 - tre - trekullprøver fra Universitetets Oldsaksamling, Oslo, v/forsker Jan Henning L a r s e n
Prøvene, som ble mottatt i plastposer, var merket som nedenstående oppstilling viser.

Fra prøvene ble det tatt ut 20 kullfragmenter for mikroskopiske undersøkelser. I henhold til resultatene av disse, antas de enkelte prøver å skrive seg fra nedennevnte vedarter.

Prøve 1a) Prøven merket: Smådøla, Nore og Uvdal k., Buskerud.
2 poser Nr. 1. Fra slagghaug.

Prøven bestod av tallrike små, belagte kullfragmenter. Av de undersøkte fragmenter antas 19 å skrive seg fra F u r u og 1 fra B j e r k.

b) Prøven merket: Smådøla, Nore og Uvdal k., Buskerud.
Nr. 2. Fra slaggblokk.

Prøven bestod av 10 kullfragmenter, 3 stener eller slag, og mørkebrunt pulver(sand, jord?) De undersøkte fragmenter antas å skrive seg fra F u r u.

Prøve 2 a) Prøven merket: Øyangen, Vang, Oppland. 1. Fra ovn.

2 poser Prøven bestod av ca. 50 små kullfragmenter. Samtlige undersøkte fragmenter antas å skrive seg fra F u r u.

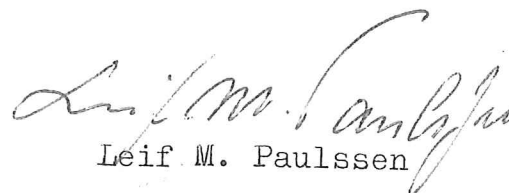
b) Prøven merket: Øyangen, Vang, Oppland. 2. Fra slagghaug.

Prøven bestod av ca. 100 små kullfragmenter. Av de undersøkte fragmenter antas 19 å skrive seg fra F u r u og 1 fra B j e r k

Prøve 3 Prøven merket: Inglingstad, Hurum. Kp 1 8.10. 1991

Prøven bestod av store(16) og tallrike små kullfragmenter. Samtlige undersøkte fragmenter antas å skrive seg fra F u r u.

Blindern - Oslo, 21. november 1991

Leif M. Paulssen

LABORATORIET FOR RADIOLOGISK DATERING

Adr.: Avdeling for fysikk og matematikk, Sem Sælandsv. 5
7034 Trondheim, tlf. (07) 59 33 10

DATERINGSRAPPORT

Oppdragsgiver: Larsen, Jan H.
Universitetets Oldsaksamling
Universitetet i Oslo

DF-2276

Lab. ref.	Oppdragsgivers ref.	Mate-riale	Forbe-handl.	Datert del	¹⁴ C alder før nåtid	Kalibrert alder	δ ¹³ C ‰
T-10267	Øyangen 1, Stølsbakke Vang, Oppland	Trekull Furu		6.8 g	1845 ± 105	AD60-320	-26.1*
T-10268	Øyangen 2, Stølsbakke Vang, Oppland	Trekull Furu, bjørk		2.5 g	1830 ± 70	AD85-250	-26.1*

Dato: 12 NOV 1992

Laboratoriet for Radiologisk Datering

Reidar Nydal

Steinar Gulliksen

Grus med smøslagg og små biter ovnsforing

Helle-
legging
?

Blokk

Malm-
holdig
masse

stein
med
ovskalling

Heller

Kullprøve

0 m

Noen stykker
toppslagg

Stein-
pakning

OVN

Stein
1-2 lag

Stein-
kons.

Stor blokk

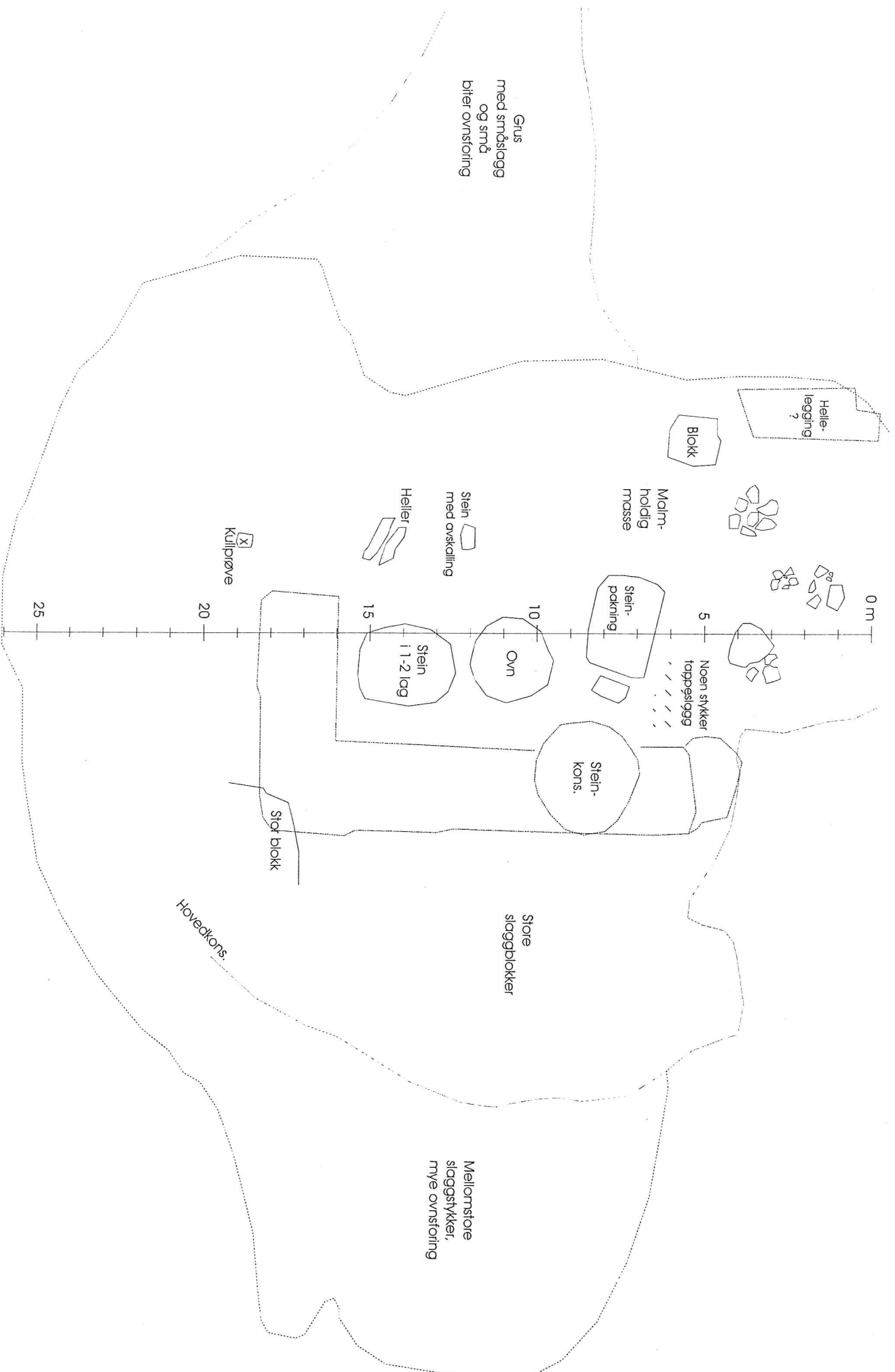
Store
slaggblokker

Mellomstore
slaggstykker,
mye ovnsforing

Hovedkons.

20

25

Hella
lessing?
?

Vlokk

malin
haddi
mose

stein
pakning

Nær stalle
toppslas

steinan

grus
med småslas
og små
biter avns fin

10

Ovn

stein
med guskallin

Heller

15

stein
i 1-2 lag

steinslaskblokker

mullomstare
slasstykke
naye
avns fin

20

Kullgruber

steinslaskblokker

Hovedkan

id 31604

Berge grav 101

Vang k.1 Oppland

J. H. Lønn

mai - juni 1991